

Mariusz Szczygieł
Gottland

Dokořán / Jaroslava Jiskrová - Máj

Mariusz Szczygieł

Gottland

© Mariusz Szczygieł, 2006, 2011

Všechna práva vyhrazena.

Žádná část této publikace nesmí být rozmnožována
a rozšiřována jakýmkoliv způsobem
bez předchozího písemného svolení nakladatele.

Vydala v roce 2011 nakladatelství

Jaroslava Jiskrová – Máj,

Štichova 580/25, Praha 4, j.jiskrova@volny.cz,

jako svou 43. publikaci (7. elektronickou)

a nakladatelství Dokořán, s. r. o.,

Holečkova 9, Praha 5, dokoran@dokoran.cz, www.dokoran.cz,

jako svou 410. publikaci (17. elektronickou).

Druhé vydání v českém jazyce (první elektronické)

Z polského originálu *Gottland*

přeložila Helena Stachová

Fotografie Pavel Štecha

Redakce Jaroslava Jiskrová

Typografie a sazba tištěné verze Miloš Jirsa

Konverze do elektronické podoby David Greguš

ISBN 978-80-7363-357-8 (Dokořán)

ISBN 978-80-86643-41-0 (Máj)

*Děkuji za podporu českým přátelům a známým. Jsou to:
Tomáš Blahut, Václav Burian, Roman Chmel, Viola Fischerová,
Adam Georgiev, Michal Ginter, Joanna Hornik, Pavel Janáček,
Mirra Korytová, Alexej Kusák, Michal Nikodem, Štěpánka Radostná,
Martin Skyba, Helena Stachová, Dalibor Statník, Pavel Trojan.*

Obsah

Ani krok bez Bati
Palác Lucerna
Jen žena
Jak se snášíte s Němci?
Důkaz lásky
Oběť lásky
Paní Neimitace
Miláček
Lidový koncert
Život je chlap
Lepší píár
Veselé Vánoce!
Lovec tragédií
Kafkárna
Film se musí točit
Proměna

Poznámky

Literatura

O autorovi

Ani krok bez Bati

Egonu Erwinu Kischovi

Rok 1882 / Zápach

„Proč to tu tak smrdí?“ ptá se svého otce Antonína šestiletý Tomáš Baťa. Poprvé projevuje snahu vtisknout skutečnosti řád.

Nevíme, co mu otec odpověděl. Asi byl málomluvný.

Švec Antonín Baťa je ženatý podruhé. Dvakrát se oženil s vdovou s dětmi. S každou měl i vlastní dítě. Všechny vyrůstají pohromadě v malé ševcovské dílně ve Zlíně – dvanáct dětí ze čtyř manželství. Kromě toho pracuje Antonín se sedmi lidmi. Jeho druhá žena nemá ráda průvan.

O dvanáct let později / Nároky

Tři děti z prvního manželství – Anna, Antonín a osmnáctiletý Tomáš – stojí před padesátiletým otcem. Žádají dědictví po matce. Také navrhují, aby jim dal hned to, co by měly zdědit až po jeho smrti. Nemají čas čekat tak dlouho a navíc je doma málo místa.

Dostávají osm set zlatých ve stříbrných mincích a čtyři zaměstnance.

O rok později / Zásada

Mají dluh osm tisíc zlatých. Nemohou si dovolit kupovat nové kůže, nemají čím zaplatit za ty staré. Antonín narukuje do armády, Anna jde pracovat do Vídně jako služka.

Tomáš se dívá na zbytky kůží a v zoufalství ho napadne nejdůležitější zásada jeho života: z vady vždycky udělat přednost.

Když nemají na nové kůže, musejí šít boty z toho, co je. Plátno je levné a ze zbytků kůží se dají dělat podrážky. Tak Baťa vymyslel jeden z hitů příštího století: plátěné boty na kožené podrážce. Z Vídně přiváží několik tisíc objednávek získaných za jediný den. Botám začnou lidé říkat *batovky*.

Díky nim si postaví svou první továrnu: na 200 čtverečních metrech pracuje 50 mužů.

Rok 1904 / Otázky

Zaměstnanci si všimli, že Baťa nikdy není v klidu. Je pořád tak rozrušený, že to lidi kolem něho unavuje.

V nějakých novinách čte o strojích z Ameriky. Vyráží do Spojených států a v Lynnu (Massachusetts), měště bot, se nechá najmout jako dělník do velké továrny. Každý ze tří spolupracovníků, které si s sebou vzal, se nechá zaměstnat někde jinde. Prikazuje jim, aby bedlivě sledovali každou výrobní fázi. Každou sobotu se čtyři zlíňští ševci scházejí v jednom salooně, aby si vyměnili své postřehy.

Diví se, že v Americe už se snaží vydělávat na živobytí i malé děti. Nejsilněji na Baťu zapůsobí šestiletý chlapec, který chodí po domech a vydělává si chytáním much.

Jedni umírají hladu, jiní pečou na ulici placky a prodávají je po jednom centu. Tomáš si povšimne zvláštní vlastnosti Američanů: masově přijímají všechny novinky, jaké jen lidé dokáží vymyslet.

Vzal si s sebou do Ameriky šest set osmdesát osm otázek, na něž hledá odpovědi. Za jeho pobytu mu přibude dalších sedmdesát. Dospívá k názoru, že průměrný Američan má vyšší životní úroveň než Evropan, protože jeho svobodu neomezuje žádná rutina. („Je

jasné, že Tomáš Baťa byl v Americe průmyslovým špiónem,“ napíše o šedesát let později českoslovenští historikové.)

Rok 1905 / Tempo

Tomáš umí stále lépe anglicky a doslechne se o Henrym Fordovi. Tento chleboďárce – jak o něm napsal E. L. Doctorow – je odedávna přesvědčen, že většina lidí je příliš hloupá na to, aby si mohla vydělat na slušné živobytí. A tak dostal nápad. Rozdělil montáž auta na jednotlivé a jednoduché operace, které zvládne každý hlupák. Místo aby jednoho dělníka učil stovkám úkonů, rozhodl se ho postavit na jedno místo, nechat ho dělat stejný úkon po celý den a součástky posílat po běžícím pásu. Taková práce nebude dělníka příliš zatěžovat. (Fordovi potrvá ještě několik let, než tento nápad uskuteční.)

V Americe se Baťa poprvé setkává s pojmem „náramkové hodinky“. Ty existují už čtyři roky. Začátkem dvacátého století začali Američané počítat čas na minuty, a tak se čas stal základní mírou výroby. Nové fetiše zvané „produktivita práce“ a „americké tempo“ rozdělily práci na stejné jednotky času. Pracovní den se už nepočítá na východy a západy slunce.

5. září 1905 / Vteřiny

V noci umírá otec.

Tomáš se nedlouho nato vrací do Zlína – zapadáková, o kterém se v Čechách říká, že tam končí chleba a začíná kámen – a na zeď své továrny maluje veliký nápis: DEN MÁ 86 400 VTEŘIN. Lidé to čtou a říkají si, že syn starého Bati se asi zbláznil.

1905–1911 / Dřina

Kupuje německé a americké stroje. Továrna už má šest set zaměstnanců. Staví pro ně první obytné domy.

Když roku 1908 začne Ford vyrábět svou sérii „aut pro každého“, Tomáš vzplane: tak Ford už využívá svého běžícího pásu!

V Americe se jeden pár bot vyrábí sedm hodin, ve Francii skoro šest. Tomáš píše na zeď gumárny písmeny velikosti lidské postavy: LIDEM MYŠLENÍ – STROJŮM DŘINU.

U Bati se teď pár bot vyrobí za pouhé čtyři hodiny. Ševci z celé Moravy jsou odepsaní. Tomáš obehnal svou továrnu cihlovou ohradou a dal na ni napsat: LIDÍ SE NEBOJME, BOJME SE SEBE. (Za více než dvacet let vezme tuto zásadu na lehkou váhu. Nenapadne ho, že jeho život skončí a on se stane svou vlastní obětí.)

Rok 1911 / Láska

Zamiluje se a zasnoubí. Zasnoubení zruší, když mu jeho vyvolená řekne, že nemůže mít děti.

Leden 1912 / Máňa

Jede do Vídně na slavný český ples, je už známým ševcem, posílá své boty na Balkán a do Malé Asie. Doufá, že se na plese seznámí se svou budoucí manželkou. Líbí se mu Máňa Menčíková, dceřa kustoda císařské knihovny. Dívka hraje na klavír a mluví třemi jazyky. Tomáš ví, že na všechno je třeba mít sepsanou smlouvu. Posílá přítele, aby se slečny Máni zeptal, jestli podepíše dohodu, že v případě, že by nemohla mít dítě, rozvedou se.

„Co dobrého bych od něho mohla chtít, kdybych nesplnila jeho naděje?“ odpovídá budoucí Marie Baťová. (Marie si po dvou letech marného úsilí otěhotnět tajně koupí lahvičku s jedem.)

Prosinec 1913 / Lahvička

Několik měsíců už bydlí v nové vile, kterou dal Tomáš postavit před svatbou, aby manželka nepociťovala rozdíl mezi životem ve Vídni a ve Zlíně. Když mají hodně objednávek a továrna musí běžet i v noci, Marie nalévá dělníkům limonádu a roznáší obložené chleby. Po návratu domů přemýšlí, jestli by se strom, který nerodí ovoce, neměl pokácet, a dívá se na lahvičku.

28. června 1914 / Válka

V Sarajevu umírá arcivévoda Ferdinand. Rakousko vyhláší mobilizaci.

Nejvýznamnější Čech dvacátého století, profesor filozofie Tomáš Garrigue Masaryk, poslanec do vídeňského parlamentu, se vrací z prázdnin. „Když jsem jel do Prahy, viděl jsem, jak nastupují na vojnu naši lidé – s odporem, jako na jatka,“ řekne později. „Naši lidé jdou na vojnu a do kriminálu, a my sedíme doma.“

Tomáš Baťa je zděšen: do války, kterou vede rakousko-uherská monarchie, musí narukovat všichni zaměstnanci jeho továrny. Druhý den u kávy a vajíček na slatině dostává nápad: pojede do Vídně a vynutí si objednávku na vojenské boty. Nechává vajíčka být, nasedá do kočáru a řítí se na železniční stanici do Otrokovic u Zlína. Ale vlak už je pryč. Koupí tedy od vozky koně a poručí mu, ať vlak dožene. Koně letí přes tři vesnice stejně rychle jako rychlík, ale ve čtvrté vsi padnou. Během šesti minut koupí Tomáš jiný kočár s koňmi. Dožene vlak a za několik hodin je ve Vídni.

Je přesvědčen, že skutečnosti se člověk nesmí podvolit, ale že ji vždy musí chytře využít pro své cíle. Během dvou dnů dostává objednávku na půl milionu párů a záruku, že jeho dělníci nepůjdou do války.

Zbývá mu sedm minut, aby chytil zpáteční vlak, protože v tu dobu už policie zatýká jeho dělníky jako dezertéry. Cestou způsobí jeho kočár nehodu, a tak Tomáš vyskočí a běží na nádraží. Nasedne do vlaku do Brna.

Práci dává i dělníkům a ševcům, kteří u něho předtím nepracovali. Dokonce i těm, kteří byli jeho zapřisáhlými nepřáteli. Před nástupem na frontu zachránil prý celý kraj.

Navzdory krizi bude mít koncem války pět tisíc dělníků, kteří budou denně vyrábět deset tisíc párů vojenských bot.

Ten den už Marie Baťová nemyslí na lahvičku s jodem, který si koupila před Vánocemi, ani na své rozhodnutí, že spáchá sebevraždu, pokud se nezdaří jedenácté léčení osmého doktora.

Poslední lékař jí řekl, že k oplodnění nemůže dojít ve Zlíně, Tomáš Baťa by měl být mimo své území. A tak odjeli na deset dní do Krkonoš. (Nikdo nevěřil, že tam Baťa tak dlouho vydrží, když nebude moci dohlížet na výrobu.) Když nechal na talíři vajíčka na slanině a začal honit vlak, byla už jeho žena v sedmém měsíci těhotenství.

17. září 1914 / Tomík

Baťovi se narodil syn Tomáš. Říkali mu Tomík, aby se to nepletlo. (Žije dodnes.)

Rok 1918 / Batizace

Je konec války a vzniká československý stát. Značná jeho část je už nějakou dobu „zbatizovaná“.

Egon Erwin Kisch píše:

„Tomáš založil skoro v každé moravské vesnici pobočky Bati, takže zanedlouho v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku nebylo téměř nikoho, kdo by provozoval ševcovinu. Šití bot na

míru se stalo minulostí. Potom vytvořil Baťa vlastní síť dílen, kde se boty opravovaly, a tak vymizel ševcovský stav úplně.“

Baťa se brání:

Zeměkoule má dvě miliardy obyvatel. Ročně se vyrábí na zeměkouli jen devět set milionů párů. Každý člověk spotřebuje nejméně dva páry ročně. Ctizádnostivý obchodník má tak možnost prodat miliardu párů. Všechno je to jen otázka ceny a stupně civilizace.

Rok 1919 / Kleveta

Vypráví se (opakuji po komunistickém reportérovi Kischovi), že jistý švec z Ostravy, který si uvědomil, že ho Baťa úplně zruinoval, sbalil svou starou dílnu ze sedmnáctého století do dvou beden a poslal ji do Baťovy továrny k rukám šéfa. Potom se svou ženou a dvěma dětmi skočil do řeky.

Tomáš Baťa, který dostal zprávu o jeho zoufalém činu současně s oním dědictvím, prohlásil: „Dejte nad to nápis, že tohle je ševcovská dílna z doby, kdy jsem začal pracovat.“

Rok 1920 / Člověk

Šestiletý Tomík chodí do školy bos. Jeho otec si přeje, aby se nijak nelišil od svých zlínských kamarádů.

Otec zřizuje nové výrobní pásy, aby „byla každá lidská jednotka automaticky dohnána k co nejvyšší produktivitě“. Pokud některý dělník pracovnímu tempu nestačí, běžící pás se zastaví a na zdi se rozsvítí červená žárovka. Díky signalizaci vidí tedy celé oddělení nejen to, že musí práci přerušit, ale také, kdo se provinil.

„Ve své práci nemám na mysli jen stavbu továren, ale i lidí. Stavím přece člověka,“ zapsal si Baťa.

Rok 1921 / Leták

Proslýchá se, že Baťa leží na psychiatrické klinice. Jedny noviny dokonce uvádějí na které. Po celém Československu se to nečekaně hemží plakáty:

NEJSEM BOHÁČEM
NEJSEM BANKROTÁŘEM
PLATÍM NEJVYŠŠÍ MZDY
PLATÍM ŘÁDNĚ SVÉ DANĚ
DĚLÁM DOBŘE BOTY
PŘESVĚDČTE SE

Tomáš Baťa

Začátek roku 1922 / Krize

V Evropě trvá už třetí rok poválečná hospodářská krize, ale Československu se podaří zvednout hodnotu koruny z šesti na osmnáct amerických centů. Postavení země vůči věřitelům posiluje, ale firmy už mají v zahraničí dluhy. Baťa má sklady přeplněné zbožím, zákazníci potřebují boty, ale nemají peníze.

Měsíčně se prodá jen to, co Baťa vyrobil za čtyři dny. Po dvacet šest dnů by se nemuselo pracovat.

Tomáš se nechce ucházet o úlevu na daních. Také se domnívá, že nemůže lidi propouštět, protože by hned od mladého státu žádali podporu v nezaměstnanosti.

Jiné továrny už vyhodily tisíce zaměstnanců. Trápí ho, že nezaměstnaní si už nebudou moci jeho boty dovolit. Hodnota německé marky klesá a země je doslova přes noc zaplavena zlevňujícími německými botami.

29. srpna 1922 / Zlevnění

Hned zrána šok: na zdech se objevují reklamy s pěstí, která buší do nápisu „drahota“, a s informací, že odedneška jsou Baťovy boty levnější skoro o polovinu. Ty, co stály 220 českých korun, se dají koupit za 119.

Tomáš vysvětluje spolupracovníkům, že velká krize se nedá překonat malými krůčky.

Sníží jim mzdy o čtyřicet procent, ale nikoho nepustí. Zavazuje se, že v obchodech jeho továrny budou potraviny k dostání za symbolickou cenu. Jelikož hodnota koruny jde nahoru, budou jeho zaměstnanci žít se sníženými mzdami skoro na stejné úrovni jako dosud.

Zákazníci se vrhají na jeho boty. Všechny zásoby vyprodal za tři měsíce.

Ano, ví, že snížení cen znamená pro továrnu velké ztráty, avšak jedině tak lze získat novou hotovost. Hotovost má už ostatně třikrát vyšší kupní sílu, a tak za ni může nakoupit třikrát víc materiálu.

Jiné firmy také snižují ceny, ale je příliš pozdě. Baťa byl první. V novinách se píše o Baťově zdánlivě nelogické, ale geniální reakci na posílení koruny.

Úspěch. Za rok přijme Tomáš Baťa do továrny tisíc osm set nových zaměstnanců a bude zvolen starostou města Zlína.

Květen 1924 / Čepice

Desetiletý Tomík jede se svými rodiči otevřeným autem do Brna. Ve větru mu uletí čepice. Auto zastaví a chlapec pro ni běží. Vrací se a slyší od otce: „Říkal jsem ti, že máš dávat pozor. Jestli se ti to stane ještě jednou, pojedeme bez tebe.“

Za deset minut uletí čepice znovu. Tomáš Baťa dá zastavit a synovi podává deset korun: „Jdi na nejbližší nádraží a jeď do Brna vlakem. Zpátky můžeš jet s námi autem.“

Jenže otec se musí smířit s tím, že se vrátí bez syna. Ten totiž včas dojíždí do Brna, jde do nejbližšího Bačova obchodu, vypůjčí si peníze od pokladníka a sám se vrací do Zlína vlakem.

Rok 1925 / Šek

Když Tomík jako jedenáctiletý končí obecnou školu, pošlou ho rodiče do gymnázia v Londýně. Jede tam se šekovou knížkou, otec mu otvírá konto u Guaranty Trust Company of New York. Když chlapec platí školné, podepisuje šeky majiteli školy. Kluk z Československa tím ve výběrové škole budí senzaci.

Jako čtrnáctiletý se vrací do Zlína – a podle otcova přání se stává dělníkem s nejnižším platem. Má už právo chodit obutý.

(Když je mu osmdesát osm let, ptám se jeho americké sekretářky, jestli mu můžu položit pár otázek. „Ano,“ odpovídá, „ale bude nejlepší, když to bude jen jedna otázka a když bude důležitá.“

Posílám mu e-mail: „Vážený pane Bačo, jak žít?“

„Člověk se musí pořádně učit,“ odpovídá Tomík Baťa. „Dívat se kolem sebe otevřenýma očima. Neopakovat chyby a vyvozovat z nich závěry. Poctivě pracovat a nehledět jen na vlastní zisk. Myslí, že to není tak těžké.“)

Rok 1925: / Bařaman¹

Tomáš Baťa zakládá svou první školu. Dělá to z nezbytnosti. Vysvětluje: „Není nic známo o tom, že by se z nejlepších učitelů této země stali milionáři. Většinou jsou to chudí lidé.“

Otiskne inzerát, že přijme 600 čtrnáctiletých chlapců – a tak vzniká jeho škola Mladých mužů. Každý žák studuje za vlastní peníze. Osm hodin denně si v továrně vydělává na jídlo, internát a ošacení a čtyři hodiny se učí. Jakákoli finanční pomoc od rodičů je zakázána. Týdně dostává žák 120 korun, utratí 70, zbytek si

ukládá na svůj účet. Všechno je promyšleno tak, že když se Mladý muž ve svých 24 letech vrátí z vojenské služby k Baťovi, bude mít na svém kontě 100 000 korun. Vychovatelé kontrolují zápisky o výdajích. Kontrolují i chlapce, jestli spí s rukama na příkrývkách. Všichni chodí na besedy o hygieně a onanismu.

Ruce na příkrývce musí mít i budoucí nejlepší sportovec světa roku 1952 – Emil Zátopek. Musí je tam mít také známý (za čtyřicet let) spisovatel Ludvík Vaculík stejně jako vynikající český filmový režisér Karel Kachyňa. Ten začíná u Bati jako metař a končí jako vyučený kreslíř. „Byl jsem Baťaman,“ řekne začátkem 21. století. „Víte, ve Zlíně jsem se naučil zvládat strach.“

Každý Baťův žák je Baťaman.

Baťamanem se lze stát poslušností a prací.

Podzím 1926 / Mléko

Tomáš pociťuje zadostiučinění. Vychodil jen obecnou školu, nemá žádný titul, jedině nápis „šéf“ na dveřích kanceláře, ale je autorem první učebnice *Všichni zbohatli*.

Vzniká Obchodní akademie Tomáše Bati.

Tomáš Baťa mlátí botou do psacího stolu, když se dozvídá, že jeden jeho student jel za vydělané peníze autem až do Prahy na vystoupení americké tanečnice Josephine Bakerové.

Od té doby nesmí zaměstnanci a studenti vysedávat po hospodách. Pít jakýkoli alkohol je na území Zlína zakázáno. Doporučuje se mléko.

1926–1929 / Šachy

Devět let po Velké říjnové revoluci zahajuje Tomáš Baťa své experimenty s kapitalistickou společností. Staví pro občany osmipatrový Společenský dům s hotelem (po válce hotel Moskva). Dbá na

to, aby v přízemí nebyly vedle restaurace žádné kavárny ani vinárna, jen sál se stolním tenisem, kuželárnou a šachovou hernou („protože myslet se musí pořád“).

Lidé už nebudou pracovat osm hodin, tedy od 7.00 do 15.00.

Ted' budou sice pracovat do 17.00, ale od 12.00 budou mít dvouhodinovou přestávku. Ženy se v tu dobu mohou vrátit domů uvařit oběd, ale nemá to smysl, protože Baťa dal postavit velké závodní jídelny a obchodní dům, v němž je k dostání všechno. Ve svém proslovu říká: „Ženy nebudou muset ani zavařovat, Baťa bude zavařovat za vás.“

Muži a ženy mohou o přestávce dělat, co chtějí, ale doporučuje se:

- 1/ ležet na trávniku na náměstí Práce (pokud je pěkné počasí),
- 2/ nepodléhat nečinnosti (a tedy nejlépe číst, avšak s jednou výjimkou: NEČTĚTE RUSKÉ ROMÁNY – to hlásá heslo na zdi filcárny, jež si Baťa vymyslel. Proč? Baťova odpověď je napsána na zdi gumárny: RUSKÉ ROMÁNY ZABÍJEJÍ RADOST ZE ŽIVOTA),
- 3/ chodit do kina, když je ošklivo (protože Baťa už v centru města postavil největší kino ve střední Evropě, má 3000 míst a vstupenka stojí symbolickou jednu korunu),
- 4/ dohánět pracovní zpoždění, nešikovné mají o přestávce dohnat, co zameškali.

Odbory a Komunistická strana Československa tvrdí, že tu pauzu Baťa vlastně vymyslel jako bezplatnou práci. Stávky se nepřípouštějí a lidé jsou bezpodmínečně vyhazováni z podniku.

1927 / Signály

V novinách se píše o obrovské spotřebě mléka ve Zlíně a o nezájmu o alkohol, což je v pivařské zemi překvapující.

Jedno auto tu připadá na 35 obyvatel, což je nejvíc v celém Československu.

Všechno je tu podrobeno racionalizaci. Aby nebylo nutno volat dílovedoucí k telefonu a překřikovat stroje, vysílá zvonek signály morseovkou, kterou je slyšet i na záchodech. Tovární budovy jsou očíslované, aby se nikdo nemohl splést. Očíslované jsou i všechny dveře v budovách. Očíslované jsou i uličky mezi továrními budovami.

Uličkou 21 se jde k VIII/4a.

1927 / Urážka

V oddělení reklamy pracuje malíř plakátů. Když jednou Tomáši Baťovi přináší návrh, šéf plakát pošlape a ani neřekne, co vlastně čekal. Podruhé opře nákres o zeď a skočí do něj (také nic nevysvětlí). Potřetí nahází na zem třicet návrhů, skáče po nich, kope do nich a konečně zvolá: „Který blbec tohle kreslil?“

Malíř plakátů se jmenuje Svatopluk Turek a urážka, jíž se mu dostalo, mu způsobí takové trauma, že za několik let začne o Baťovi psát mstivé knihy.

1929 / Vzduch

Tomáš má víc a víc známých, jeho firma už je akciovou společností a svět o ní ví. Sir Sefton Branker, Baťův osobní host, ukazuje nadšenému Tomáši něco, co ukončí jeho život.

Sir Branker je šéfem civilního letectva Velké Británie a přiletěl do Zlína předvést nejnovější jednomotorové třísedadlové letadlo firmy De Havilland. Tomáš je tak nadšen, že kupuje hned čtyři letadla.

Vzniká letiště, Baťova letadla budou létat po celé Evropě. Brzy je založena továrna a rozjíždí se výroba sportovních letadel značky Zlín.

Když Tomáš letí nad městem, povšimne si malé louky obklopené lesem. „To by byl hezký hřbitůvek,“ říká pilotovi.

1931 / Grafologie

Sedmnáctiletý Tomík se vrací z Curychu, kde byl v posledním roce vedoucím velkého obchodu. Stává se ředitelem obchodního domu ve Zlíně. S otcem se o cosi pohádá. „Budeš ještě litovat, tati,“ říká a píše dopis Baťovu největšímu konkurentovi v USA, firmě Endicott Johnson.

Nabízí své schopnosti. Pak papír složí, ale dopis neodešle. Najde ho matka. Ukáže ho manželovi, protože má příkaz, že ho musí vždycky se vším seznámit. Tomáš je nadšený: má skvělého syna, který si za všech okolností ví rady!

Ale bratra má hlupáka. Jan Antonín, syn otcovy druhé manželky, je o dvacet let mladší. Tomáš mu před osazenstvem vynadá do blbců a zkope ho stejně, jako to dělá s celým personálem.

Nedávno si u londýnského grafologa Roberta Saudka objednal rozbor písmo svých nejbližších spolupracovníků. Má rozbor pod zámkem, aby se o tom oběti nedozvěděly. V archivu je najde Egon Erwin Kisch (roku 1948 začne psát reportáž *Továrna na boty*, ale po napsání první strany umírá na srdce). Grafologický rozbor číslo deset, Janův, vypadá jako zatykač.

„1/ Poctivost: nejistý. Je-li to váš úředník, nerad bych ho podezíral na základě předloženého rukopisu, ale musím prohlásit, že bych Vám ho nikdy nedoporučil.

2/ Iniciativa: chtivý okamžitého úspěchu, iniciativa agresivní. Není to vyděrač, ale má k tomu sklon.

3/ Upřímnost: zdánlivě upřímný, neboť je konfliktní. Současně je pokrytec.

4/ Správný úsudek: absolutně nevěcný.

5/ Možnosti vývoje: kdybyste mu ponechal volnost, vyvinul by se spíše negativně.“

(Tuto volnost dostane Jan A. Baťa od osudu za půl roku. Lidi to vyděsí víc než smrt jeho bratra.)

Tomáš Baťa zatím upravuje pozemek pro lesní hřbitůvek.

Duben 1932 / Otevření

„Zvykli jsme si dívat se na hřbitov jako na místo, kam chodíme naříkat. Jenže hřbitov má – jako všechno na světě – sloužit životu. Proto by měl vypadat tak, aby nestrašil, ale aby ho živí mohli navštěvovat v klidu a radosti. Mělo by se sem chodit jako do parku. Pobavit se, pohrát si a v dobrém zavzpomínat na zemřelé.“ Těmito větami otvírá Tomáš Baťa lesní hřbitov ve Zlíně.

(Jistě ho nenapadlo, že bude na tomto hřbitůvku prvním nebožtíkem.)

12. července 1932 ráno / Mlha

Když ve 4.00 přijíždí na své soukromé letiště v Otrokovicích, je hustá mlha. Postavil si hlavu, že poleť. Pilot ho žádá, aby počkali. „Nejsem přítelem čekání,“ odpoví mu sedmapadesátiletý Tomáš.

Startují a po sedmi minutách v rychlosti 145 km/hod. narazí letoun Junkers D1608 do komína továrny. Rozpadne se na tři kusy a zlomené žebro probodne Tomáši srdce.

„Rozkazy Tomáše Bati byly posvátné. Nad nimi stál jen on sám. Jednou dal rozkaz sám sobě a na to umřel,“ napíše E. E. Kisch.

O půl hodiny později / Šéf

Když sedmatřicetiletého bratra informují o katastrofě, bere do ruky telefonní sluchátko a volá řediteli továrny. „Tady šéf,“ představuje se. Bez mrknutí použije bratrova titulu, což ostatním připadá jako rouhání. Říká se, že zprávu o Tomášově smrti považoval za znamení boží, a proto si začal představovat, že je nejdůležitější člověk na světě.